

Ètò Èkọ Aṣàmúlò Èdè-Púpọ Kàńńpá fún Ìṣọdọtun Ètò Èkọ ní Àwùjọ Elédè Púpọ

Orẹ̀bìyí, Memunat Olúbùnmí àti Adeigbe, Ibrahim Àbáyòmí

Àṣàmọ

Àwùjọ adúláwọ lápapọ pàápàá jùlọ orílẹ̀-èdè Nàìjíríà jẹ àwùjọ elédè-púpọ. Àwọn onínmọ̀ èdè tí fídí ẹ̀ múlẹ̀ pé ilẹ̀ adúláwọ̀ ní wọn tí n sọ idá kan nínú idá méta gbogbo èdè tó wà lágbayé. A ò lẹ̀ ya èdè kúrò lára àwọn tó n sọ ó, àwọn méjéjì wọnú arawọn béegun tí wọnú ẹran tẹran wọnú eegun ni. Gbogbo àwùjọ omọniyàn ló ní ohun tó so wọn pọ̀ bí i: imọ̀-ẹ̀kọ̀, ètò-ọ̀rọ̀-ajé, iṣẹ̀lú, eré-idárayá, iṣẹ̀ iròyin, ètò iwòsàn àti ilera, imọ̀ ẹ̀rọ̀ àti imọ̀ sáyẹ̀nsì. Ó di dandan gbọ̀n kí a bá ara wa ní àjọṣepọ̀ tó lóòrìn, yálá láàárín ẹ̀yà kan ṣoṣo, ní orílẹ̀-èdè tàbí lágbayé. Tí ó bá wá rí bẹ̀ẹ̀, ó ẹ̀ pàtàkì kí a gbóra wa yé, a sì nílò èdè. Yorùbá bẹ̀, wón ní 'kàrìn kápọ̀, yíyẹ̀ ní n yẹni'. A nílàti fààyè-gba iṣàmúlò onírúurú èdè nínú ètò ẹ̀kọ̀. Ìṣòro nílá ni àìgbóra-ẹ̀ni-yé láàárín akẹ̀kọ̀ọ̀ àti olùkọ̀ n dá sílẹ̀ nínú yàrà ikẹ̀kọ̀ọ̀. Ọ̀nà tí síṣàmúlò èdè púpọ̀ nínú ètò ẹ̀kọ̀ lè gbà mú àyípadà ọ̀tun bá ètò-ẹ̀kọ̀ làgbáyé ní kókó pàtàkì tí pépà yí fúnkamọ̀. A wo ànḡfàní àti ipènjà tó wà fún síṣàmúlò èdè púpọ̀ nínú ètò-ẹ̀kọ̀. A sì gúnlẹ̀ pé fífi ààyè gbà ilò èdè púpọ̀ nínú ètò ẹ̀kọ̀ àwùjọ, yóó fi àyè gba ẹ̀ṣe àmúlò èdè tí ọ̀pọ̀ èniyàn n sọ àti èyí tí àwọn èniyàn tí kòpọ̀ níyẹ̀ n sọ pèlú láti kọ̀wọ̀rínpọ̀ mú ilosíwájú bá àwùjọ. Tíyọ̀ri aṣatáko-ìmúnisìn ni a gúnlẹ̀ láti ẹ̀se atótónu wa. A sì gúnlẹ̀ pé ó tọ̀ láti lo èdè Yorùbá pèlú èdè mǹràn níbi ètò-ẹ̀kọ̀ wa gbogbo, tí a bá fẹ̀ kí ohun ọ̀tun wọ̀ àwùjọ wa.

Kókó ọ̀rọ̀: èdè, Ìlèdè-púpọ̀, ètò-ẹ̀kọ̀

Ìfáára

Ní gbogbo ọ̀jọ̀ kọ̀kànlélógún, oṣù kejì ọ̀dún ni Àyájọ̀ Èdè Abíníbí ní Àgbáyé máa n wáyé ní gbogbo orílẹ̀-èdè gégẹ̀ bí àjọ̀ UNESCO ẹ̀se là á kalẹ̀. Àkòrì ọ̀rọ̀ tí àyájọ̀, Ọ̀dún yí ni Ètò-ẹ̀kọ̀ Aṣàmúlò Èdè-púpọ̀ - kàńńpá fún Ìṣọdọtun Ètò-Èkọ̀ ní àwùjọ Elédè púpọ̀. Bí a bá wo àwọn orílẹ̀-èdè Àgbáyé, a ó ripé, àwọn orílẹ̀-èdè tí ó jẹ̀ elédè-púpọ̀ (multilingual countries) pọ̀ ju àwọn tí ó jẹ̀ eléde kan (monolingual) lọ. Àwọn ilú bí i Canada, Belgium, Switzerland náà wà lára orílẹ̀-èdè elédè púpọ̀. Ní orílẹ̀ èdè Nàìjíríà nikan, iwádíí fí hàn pe, a ni èdè abíníbí tó lé ní ẹ̀dẹ̀gẹ̀bẹ̀ta (500). Nínú àwọn èdè abíníbí wọ̀nyí, èdè Yorùbá, Hausa àti Igbo ko idá aádọ̀rìn (70%) nínú ọ̀górùn-ún. Fáfúnwá (2008) sọ pé iṣe àmúlò èdè-púpọ̀ di dandan nínú ètò-ẹ̀kọ̀ kí idàgbàsókè tó lóòrìn lè bá àwọn èdè abíníbí wa gbogbo.

Bákan náà ni Ìṣọdọtun yóó bá ètò-ẹ̀kọ̀ ní àwùjọ àwọn elédè-púpọ̀. Ànḡfàní yóó wà fún èdè tí àwọn ọ̀pọ̀ èniyàn n sọ àti èyí tí àwọn èniyàn tí kò pọ̀ ní iye sọ pèlú. Àwọn akẹ̀kọ̀ọ̀ yóó ni òmìnira láti kọ̀ ẹ̀kọ̀ pèlú èdè abíníbí wọn, èyí yóó sì fún wọn ní ànḡfàní láti lè lo imọ̀, ọ̀yẹ̀ àti imọ̀ṣe wọn, lónà tí yóó mu idàgbàsókè bá àwùjọ wọn.

Bí ilò èdè-púpọ̀ ẹ̀ è dára tó, kò Ẹ̀ni ni àwọn ipènjá kan tó lè wáyé nínú ìṣàmúlò rẹ̀ fún ètò èkọ̀. Ìdánílẹ̀kọ̀ yí kò ní Ẹ̀ni wo diẹ̀ nínú àwọn ipènjá tàbí ìṣòro tó lè wáyé nípa ilò èdè-púpọ̀ nínú ètò èkọ̀ láwùjọ̀ elédè púpọ̀.

Kí Ní Èdè?

Ọ̀pọ̀ àwọn onimọ̀ káàkiri àgbáyé ni wọ̀n tí sọ àṣọdátọ̀ ọ̀rọ̀ lórí èdè. Lára wọ̀n ni Adéèboyèjẹ̀ (1985), Yusuf (1999), Adéníyí (1999), Oyetade (2014) àti Bámgbóṣé (2017). Èdè ni ọ̀nà ìbára-ẹ̀ni-sọ̀rọ̀ tí ó lè jẹ̀ síṣọ̀ tàbí àkọ̀sílẹ̀ tí àwọn èniyàn fi ń gbé èrò ọ̀kàn wọ̀n kalẹ̀. Èdè ní ilapa tí ó ga nínú ìṣẹ̀mí ojojúmọ̀ àwọn ẹ̀dà èniyàn lág-bááyé. Èdè ni a fi ń sọ èrò ọ̀kàn àti imọ̀lara wa, a fi ń sọ ohun tí a fẹ̀ tàbí tí a takò. A fi ń bèrè ìbéere lórí ìṣẹ̀lẹ̀ ayé. Èdè lawo, awo lèdè. Kò sí àrà tí a ò lè fi èdè dá. Èdè ni ohun pàtàkì tí ó ya ẹ̀dà èniyàn sọ̀tọ̀ sí eranko. Èdè ni ó ń jẹ̀ kí ọ̀nà ìbára-ẹ̀ni-gbé-pọ̀ láwùjọ̀ rọ̀rùn. Láísí èdè ìgbé-ayé kọ̀lómú dómú-iyẹ̀gbé ni oníkálùkù ì bá máa gbé. Èdè ni ọ̀nà ìbáńsọ̀rọ̀ tí ó já gaara jùlọ̀ nínú gbogbo ọ̀nà ìbáńsọ̀rọ̀ tí ó wà (Ogúndè-jì, 2009, p. 71)

Èdè ni ohun ìṣura tí a fi ń dẹ̀kun gbogbo ipènjá tí ó ń kojú ẹ̀dà láyé. Kò rọ̀rùn láti pààlà lááárín èdè, àṣà àti lítírésọ̀. Bí eegun ẹ̀ wọ̀nú ẹ̀ran tí ẹ̀ran wọ̀nú eegun ni àwọn mètẹ̀tẹ̀ta wọ̀nyí wọ̀nú arawọ̀n. Èdè ni a fi ń tan àṣà àti lítírésọ̀ ilú kan tàbí ẹ̀yà kan ká. Lára ilò èdè gẹ̀gẹ̀ bí àkíyèsí àwọn onimọ̀ ẹ̀dà-èdè ni: Èdè orílẹ̀-èdè (endoglossic language), Èdè Ajòjì (exoglossic/foreign language), Èdè abíníbí (first language), Èdè àyànlò orílẹ̀-èdè (national language), Èdè-ìjọ̀ba (official language), Èdè àkọ̀kúntẹ̀ni (second language), Olórí ẹ̀ka èdè (standard language)

Adéèboyèjẹ̀ (1985) sọ̀ pé, èdè jẹ̀ ọ̀nà tàbí ilàna kan tí àwọn èniyàn gbà láti máa tẹ̀lẹ̀ fi ronú, kédùn, yọ̀ tàbí ẹ̀ ẹ̀ àwọn m̀hkan m̀iiràn yàlà nípa ọ̀rọ̀ síṣọ̀ tàbí iwé kíkọ̀ lónà tí ó fi lè yé ẹ̀ni tí ó bá mọ̀ ilàna náà. Oyetade (2014) ní tirẹ̀ Ẹ̀ni èdè gẹ̀gẹ̀ bí ohun iní tí ẹ̀lẹ̀dàá fún èniyàn gẹ̀gẹ̀ bí ohun èlò ìbáńsọ̀rọ̀.

Ìmọ̀ ẹ̀dà-èdè fi yé wa pé bákan náà ni a rí ìbádọ̀gba lááárín àwọn èdè káàkiri àgbáyé, iyẹn ni pé ipò ọ̀gba tàbí dọ̀gbandọ̀gba ni gbogbo èdè àgbáyé wà. Àparò kan ò ga jù kan lọ, à fi èyí tó bá gori ebè, bẹ̀ẹ̀ gẹ̀lẹ̀ lẹ̀rọ̀ èdè rí. Kò sí èdè kan tó pé tàbí dára ju òmíràn lọ nínú gbogbo èdè àgbáyé, pàápàá bí a bá wo bí a ẹ̀ ni lò wọ̀n tàbí ohun tí à ń fi wọ̀n ẹ̀. Ohun tí èyí tùmọ̀ sí ni pé ìṣẹ̀ kan náà ni gbogbo wọ̀n ń ẹ̀, gbogbo wọ̀n ni wọ̀n ní agbára láti ẹ̀ ìṣẹ̀ kan náà, bẹ̀ẹ̀ ni wọ̀n sì wúlò bákan náà. Bí o tilẹ̀ jẹ̀ pé àwọn èniyàn tí wón n sọ̀ tàbí ló èdè kan lè pọ̀ ni iyé ju àwọn tó ń sọ̀ tàbí lo èdè m̀iiràn lo, èyí kò gbé àgbà fún èdè Kankan.

Ètò Èkọ̀

Ìran Yorùbá ni ètò èkọ̀ tí ó rinlẹ̀. Ojùṣe gbogbo ẹ̀bí àti ará ni láti kọ̀ ọ̀mọ̀ lẹ̀kọ̀ láwù-jọ̀ Yorùbá. Kí í ẹ̀ ọ̀jùṣe ọ̀bí ọ̀mọ̀ nikan. Ọ̀nà mètá pàtàkì ni èkọ̀ ọ̀mọ̀dẹ̀ àti tí àwọn ọ̀dọ̀ pín sí; èkọ̀ ilé, èkọ̀ ìṣẹ̀ àti èkọ̀ ilú (Akínjọ̀gbìn, 2009, o.i.17). Èkọ̀ ọ̀mọ̀ bèrẹ̀ láti inú oyún. Nígbà tí ọ̀mọ̀ bá dé ayé tán wọ̀n á kọ̀ ọ̀ ní àwọn èkọ̀ ilé lókan-ò-jòkan. Èkọ̀ iwà

omolúábí, omọ tí ó ní hu iwà tí ó tọ àti tí ó yẹ, iwà tí ó jẹ ìtẹwọgbà láwùjọ, irú omọ bẹẹ ni Yorùbá kà kún omolúábí. Nínú èkọ yìí ni àṣà ikíní wà, kò sí àkókò tàbí ìgbà tí Yorùbá kì ní kéèyàn. Lára ètò èkọ wa ni àwọn isẹ abínibí lólòkan-ò-jòkan wa. Èniyàn kì í múṣẹ jẹ, kó tún mú isẹ jẹ. Àwọn Yorùbá kò fi omọ yẹpẹyẹ mú isẹ síse, èyí sì hàn nínú orin tí wọn máa ní kọ pé:

Bébi n pòlẹ ẹ jẹ ó kú o

Bébi ní pòlẹ ẹ jẹ ó kú

Kíkú tàikú òlẹ ò wúlò o

Bébi ní pòlẹ ẹ jẹ ó kú.

Ọkan-ò-jòkan ni àwọn isẹ tó wà láwùjọ Yorùbá, isẹ àgbẹ jẹ ọkan pàtàkì lára isẹ iran Yorùbá. Gbogbo omọ Yorùbá ni wọn máa ní oko etilé tí wọn fi ní ẹ se oko àroje lágbalá tàbí léti ilé wọn. Bákan náà ni àwọn àgbẹ aládańlá wà láàárín àwọn Yorùbá. Àwọn isẹ abínibí miiran bí i isẹ àgbẹde, isẹ onà àti aṣọ hihun.

Èwẹ, Yorùbá ni ètò-ẹkọ ilú, èyí ni wọn ní lò láti kọ omọ ni àwọn èkọ àti òfin tí wọn fi ní tòlú. Pàtàkì èkọ yìí ni kí omọ lè mọ ojúse rẹ láàárín àwùjọ. Lábé isòrí èkọ yìí ni àwọn egbé àti irò lókan-ò-jòkan láwùjọ Yorùbá wà. Bákan náà, ni àwọn omọ tí wọn lójúse nínú ètò ẹṣọ àti ààbò ilú wọn yóò mọ rawon.

Iran Yorùbá ní èdè àti àṣà tó kún láti kọ tẹbí tará lẹkọ tó yè kooro àmọ àilákakún àti ànání nńkan tiwa ní jẹ kí á gbólá fún èkọ àti èdè elédè ju ti wa lọ. Ní ibèrẹ pẹpẹ, èdè Yorùbá kò sí ní kíkọ silẹ. Ohun tó fa èyí nipé, àwùjọ alohùn ni àwùjọ Yorùbá, iran alákòsóri sìnì wọn, wọn kì ní ẹ iran kòwé-kòwé, nígbà tí àṣà mọ-ón-kọ, mọ-ón-kà dé àwùjọ ni Yorùbá ṣẹṣẹ bèrẹ sí ní kọ èrò ọkan wọn silẹ.

Bí a ba wo ilàna ètò èkọ 9-3-4 tí à ní lò tẹlẹ, ọdún kìn-ín-ní dé ọdún kẹta ní ilé èkọ alákòbèrẹ nikan ni wọn lè fi èdè abínibí kọ ni èkọ. Şùgbọn ni ogbon ojó, osun kọkànlá ọdun 2022, ijoba àpapọ ẹ àyípadà pé, kí a máa fi èdè abínibí kọ omọ láti ọdún kìn-ín-ní dé ikẹfà ni ilé èkọ alákòbèrẹ. Òfin ni, kò tũ dí mí múṣẹ, ireti wà pé láipé, èkọ yóò sojúu mí mú fún ilàna ètò èkọ tuntun yí. Èyí fi hàn pé, ìgbà ọtun ti dé, omi tuntún ti rú, ẹjà tuntun sì ti ẹtán láti wọ ọ.

Nípa ilàna tuntun yí, idàgbàsókè yóò bá àwọn èdè abínibí gbogbo ni orílẹ èdè Nàìjíríà. Àwọn akẹkọ yóò lè kọ èkọ ni àkóyẹ, yóò ẹ iranlọwọ fún wọn láti kọ èdè miiran pẹlú. Ilàna ètò èkọ yí ẹ ìgbésẹ láti mú àyípadà àti isòdọtun bá ètò-ẹkọ ni, o di dandan kí èdè abínibí bí i mejì tàbí méta di kíkọ ni àwọn ilé èkọ wa gbogbo.

Àwùjọ

A lè pe àwùjọ ní àkójopọ àwọn èniyàn tí wọn jọ ní gbé papọ pẹlú imọ kan. Onírúurú ẹyà àti oríṣíríṣi ẹdà èniyàn ni a lè bá padé ní àwùjọ kan tí wọn sì jọ máa ní ni àjọṣepọ láti mú ilòsíwájú tàbí ifaséyìn bá àwùjọ wọn. Ohun tí ó gbòòrò tí ojú ẹdà èniyàn kò le tó tán ni àwùjọ. Métiboba (2003) fidí èyí múlẹ:

Society is regarded in most sociological literature as a complex system of institution. These institution which make up society are related to one another in different ways and in different social systems.

Onímọ̀ yíí rí àwùjọ̀ gégé bí àkójọ̀pọ̀ tàbí ètò tí ó gbòòrò. Àwọn àkójọ̀pọ̀ èlò àwùjọ̀ wọ̀nyí ló ní ìbáṣepọ̀ pẹ̀lú arawọ̀n ní ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ọ̀nà. Lára ohun èlò àwùjọ̀ bẹ̀ẹ̀ ní: èdè, èsin, àṣà àti ìṣe tí o so àwọn iran kan pọ̀. Àwọn onímọ̀ ẹ̀dà-èdè pín àwùjọ̀ látàrè àwọn èdè tí wọ̀n n sọ lárúwọ̀ bẹ̀ẹ̀ sí:

1. Àwùjọ̀ aṣẹ̀ka-èdè-lò (diglossic society)
2. Àwùjọ̀ alédè orílẹ̀-èdè (endorglossic society)
3. Àwùjọ̀ alédè àjòjì (exoglossic society)

Tíọ̀rì Ìṣàmúlò: Tíọ̀rì Aṣàtakò Ìmúnìsìn

Tíọ̀rì tí a fi ṣe àgbéyẹ̀wò ìṣe yíí ni, tíọ̀rì Aṣàtakò ìmúnìsìn. Àwọn agbáterú tíọ̀rì yíí n sọ̀rọ̀ nípa àwọn orílẹ̀-èdè tó ti fojú gbooru iná ìjọ̀ba amúnìsìn. Elan (2019) gbà pé tíọ̀rì yíí máa wo ipa tí ìmúnìsìn máa n kó lórí àwọn èniyàn orílẹ̀-èdè tí wọ̀n ti la àjàgà yíí kọ́ já. Tíọ̀rì aṣàtakò ìmúnìsìn gbà pé ipò tí àwọn orílẹ̀-èdè ilẹ̀ adúláwọ̀ wà lónìí kò sẹ̀yìn ìgbèkùn ìmúnìsìn tí àwọn ọ̀yìn bó Gẹ̀ẹ̀sì kó wọ̀n sí. Lára àkóónú tíọ̀rì yíí ní láti fi ìyàtò hàn lááárín àwon àbá àti èrò tí àwọn amúnìsìn ni nípa àwọn orílẹ̀-èdè adúláwọ̀ àti èyí tí àwọn adúláwọ̀ ní nípa ara wọ̀n. Onírúúrú èrò abunìkù, abanijẹ̀ ni àwọn onímọ̀ amúnìsìn ni sí àwọn adúláwọ̀. Lára èrò bẹ̀ẹ̀ ni pé wọ̀n kò ní lítírẹ̀ṣọ̀, wọ̀n kò ní àṣà bẹ̀ẹ̀ ni wọ̀n kò ní èdè ti wọ̀n. Bákan náà ni pé, èdè wọ̀n kì í ṣe èdè tó lè fa ọ̀lájú bá àwùjọ̀ wọ̀n. Adéyẹ̀mí (2006) sọ èrò Williams àti Laura í wọ̀n ṣe àlàyé pé:

Is the desire to return, after the catastrophe of colonialism to an unskilled indigenous cultural tradition as in various forms of cultural nationalism.

[Ìpinnu àti ifẹ̀ láti padà sí àṣà àti ìṣeṣe ilú ẹ̀ni lónirúúrú ọ̀nà gégé bí ìgbẹ̀ja orílẹ̀-èdè ẹ̀ni lẹ́yìn láásìgbò ètò ìmúnìsìn.]

Bí a bá wo èrò òkè yíí, a ó ri pé, ìṣàmúlò èdè abínìbí gégé bí èdè ìkẹ̀kọ̀ ni ilẹ̀-ẹ̀kọ̀ alákojọ̀bẹ̀rẹ̀ àti sísẹ̀ àmúlò ọ̀pọ̀ èdè abínìbí nínú ètò ẹ̀kọ̀ jẹ ọ̀nà láti bó nínú ìgbèkùn ìmúnìsìn abẹ̀nú. Pípadà sí ìṣeṣe ẹ̀ni, nípa gbígbe èdè àti àṣà adúláwọ̀ lárugẹ̀ ni ohun pàtàkì tí tíọ̀rì yíí dálé. Tíọ̀rì yíí dà bí i, ifẹ̀hónú hàn nípa ìmúnìsìn tó sọ èdè abínìbí adúláwọ̀ sóko ẹ̀rú, tí ó sì fi èdè àwọn amúnìsìn jẹ gàba lórí rẹ̀. Eni tó bá gba èdè abínìbí ẹ̀ni, ti gba agbára àti ogún ìní lówọ̀ ẹ̀ni, ó sì ti sọni di ẹ̀rú. Pípadà sí ìṣàmúlò ọ̀pọ̀ èdè abínìbí nínú ètò ẹ̀kọ̀, ni yóò yọ̀ okùn ẹ̀rú lórùn àwọn ọ̀mọ̀ adúláwọ̀, tí yóò sì sọ wọ̀n di òmìnira.

Ìlèdè-Púpò: Ìṣàmúlò Ìlèdè-púpò

Ìlèdè-púpò ni lílo onírúurú èdè láàárín ilú tàbí àwùjọ kan. Èyí sáà maa n wáyé ni àwùjọ tí wọn ti n sọ òpòlopò èdè. Irú èdè bèṣẹ le jé èdè abínibí tàbí èdè àjọ̀jì fún àwọn ará àwùjọ bèṣẹ. Lára ohun tó le sọ àwùjọ kan di elédè-púpò ni; ọ̀rọ̀ ọ̀ṣẹ̀lú, ọ̀rọ̀ ẹ̀sìn, ifé sí èdè tàbí àṣà àwọn ẹ̀yà kan, ètò-ọ̀rọ̀-ajé àti ètò ẹ̀kọ̀ (Şótilóyè, 1999, p.189). Láísí àníàní, àwọn ijoba mọ̀ rírì pàtàkì èdè nínú ètò ẹ̀kọ̀ ní wọn ṣe ṣe é lófin kí èdè abínibí jé èdè tí á ó fi maa kọ̀ àwọn ọ̀mọ̀ lẹ̀kọ̀ nílé-ẹ̀kọ̀ aláàkòbèrẹ̀ ní ọ̀dún méta àkọ̀kọ̀:

The medium of instruction in the primary school shall be the language of the environment for the first three years. During this period, English shall be taught as a subject. (National Policy on Education, 2004:16).

Ìpènjà nílá ni wí pé òfin yíi kàn wà lákọ̀sílẹ̀ ni, ọ̀pọ̀ ilé-ẹ̀kọ̀ tí tí ó fi kan àwọn ilé-ẹ̀kọ̀ ijoba wọn ò tẹ̀lẹ̀ e. Ọ̀kan-ò-jọ̀kan iṣẹ̀ ni èdè maa n ṣe ní àwùjọ̀ elédè-púpò. Iṣẹ̀ ti èdè kọ̀kọ̀kan maa n ṣe maa n dálé àwọn nńkan méta wònyí: ipò èdè, itànkà àti iye èniyàn tó n sọ èdè bèṣẹ̀. Ní àwùjọ̀ elédè-púpò, a lè rí èdè orílẹ̀-èdè, èdè àjọ̀jì, èdè àyànlò orílẹ̀-èdè, èdè-ijoba, èdè àkọ̀kúntẹ̀ni. Èdè kan tí ó le jé gbéetán nínú àwọn èdè wònyí ni 'èdè abínibí'.

Èdè abínibí ni èdèkèdè tí a bá n sọ ní àyíká ọ̀mọ̀. Kàńńpá ni èdè abínibí jé fún gbogbo ọ̀mọ̀ àyàfi èyí ti ó bá dití, tó sì ya odi. Ìdí ni pé, ọ̀mọ̀ kọ̀kọ̀kan ti ní ohun tí a pè ní 'ète kíkọ̀ èdè' (language acquisition device). Èdè àkọ̀kọ̀ ọ̀mọ̀ (L1) ni èdè abínibí rẹ̀, èyí sì ni ipílẹ̀ fún kíkọ̀ àwọn oríṣiì èdè yòowù tí ọ̀mọ̀ yòò kọ̀ ni ilé-ẹ̀kọ̀. Èdè abínibí yíi jẹ̀ èdè tí ọ̀mọ̀ kọ̀kọ̀ mọ̀ nígbà ti a bí i. Ó ṣeé ṣe kí ọ̀mọ̀ tí a bí si àwùjọ̀ àjọ̀jì, tí a kò sì sọ èdè abinibi rẹ̀ sí, fi èdè ilẹ̀ àjọ̀jì tí wọn bí i sí ṣe èdè àkọ̀kọ̀ rẹ̀ (L1). Ó ṣe pàtàkì kí a gba ọ̀mọ̀ láàyè láti ni imọ̀ kíkún nípa èdè abínibí rẹ̀ nígbà tí ó tún ni àńfààní láti kọ̀ èdè tí a n lo lówùjọ̀ rẹ̀, tí a mọ̀ sí èdè oṣiṣẹ̀ tàbí èdè ijobá (official language) pẹ̀lú èdè abínibí méjì miiran ní àwùjọ̀ rẹ̀. A gbọ̀dọ̀ sọra nípa didéyẹ̀ sí èdè abínibí ọ̀mọ̀.

Àwọn ilé-ẹ̀kọ̀ kan gbàgbọ̀ pé, ojúṣe kan ṣoṣo tí àwọn ní ní láti rí ì dájú pé àwọn ṣe agbàterù èdè àmúlò ni ilé-ẹ̀kọ̀, kí àwọn akẹ̀kọ̀ lè ni imọ̀ tó péye nínú gbígbọ̀, síso àti kíkọ̀ èdè náà. Irú èrò yíi lo faa tí wọn ṣe kẹ̀yìn sí èdè abínibí tí wọn sì n pèè ni *vernacular*.

Àwọn onímọ̀ tilẹ̀ fidí ẹ̀ múlẹ̀ pé láì ṣàmúlò èdè abínibí níbi ètò-ẹ̀kọ̀ bí i gbà tí àwa ará ilẹ̀ adúláwọ̀ yíngbàdo sẹ̀yìn igbá ni ọ̀rọ̀ ẹ̀kọ̀ wa gbogbo yòò rí í. Ohun tí èyíi n túmọ̀ sí ni pé láì ṣe pé èdè abínibí di èdè amúlò ni gbogbo ipele ẹ̀kọ̀, kò le sí idàgbàsókè ọ̀jọ̀ iwájú kankan fún iran adúláwọ̀.

Bákan náà ni Fafunwa (1969) nínú iṣẹ̀ àkànṣe kan ni Ilé-Ifẹ̀ níbi tí wọn ti pín àwọn akẹ̀kọ̀ ọ̀lódún kìn-ín ní sí méjì, wọn fi èdè Yorùbá kọ̀ apákan ni sáyẹ̀nsì, ma-timátíkì, ètò ìbágbépo (social studies), èdè Yorùbá ni síso, kíkọ̀ àti ni kíkà (language and Literature). Bèṣẹ̀ náà ni wón kọ̀ wọn ni èdè Gẹ̀ẹ̀sì fún ọ̀dún méfà ni kíkà

àti kíkọ. Àwọn apá kejì èwẹ̀, wọn fi ètò èkọ alákòṣbèrẹ̀ ọ̀lọ̀dún méfà silẹ̀ bí wọn ẹ̀ n ẹ̀ é látẹ̀yìnwá. Èyí ni pé àwọn olùkọ̀ n fi èdè Gẹ̀ẹ̀sì àti Yorùbá kọ̀ àwọn ọ̀mọ̀ nàà. Àbájáde nàà fi hàn pé àwọn ọ̀mọ̀ tí wọn fi èdè Yorùbá kó ní gbogbo èkọ̀ ẹ̀ ẹ̀ dárádára ju àwọn apá kejì wọn lọ.

Dutcher (2003) nàà ẹ̀ àwàgúnlẹ̀ pé, àwọn ọ̀mọ̀ tí a bá fi èdè abíníbí ko ni èkọ̀ máa n ẹ̀ dárádára nínú èkọ̀ wọn ju àwọn ọ̀mọ̀ tí a fi èdè àjòjì kọ̀ lọ. Ó nílò èdè yí fún ìbáṣepọ̀ rẹ̀ pẹ̀lú àwọn tó yí i ka. Kíkìda gbígbo èdè abíníbí nìkan kò tó fún ọ̀mọ̀nìyàn pàápàá lásìko bágbàmu tí a wàyé, tí ayé tí jálurawọn, ó ẹ̀ pàtàkì kí á gbọ̀ ju èdè abíníbí wa lọ, èdè mìíràn yí ni a mọ̀ sí *èdè àkókúntẹ̀ni*.

Èdè àkókúntẹ̀ni ni èdè tí kí n ẹ̀ ẹ̀ èdè abíníbí ènìyàn, èdè tí a kọ̀, irú èdè bẹ̀ẹ̀ le jẹ̀ èdè mìíràn tí wọn n sọ̀ nílúú tí à n gbé. Èdè àkókúntẹ̀ni ni èdè tí a kọ̀ tàbí tí à n sọ̀ kún àwọn èdè mìíràn tí a gbọ̀ dáadáa. Bello (1999) tọ̀ka sí àwọn òtẹ̀ mẹ̀rin tó ẹ̀ pàtàkì fún ẹ̀ni tó fẹ̀ kọ̀ èdè, àwọn òtẹ̀ nàà ni:

- i. Ìmọ̀ṣe nínú ifetísilẹ̀
- ii. Ìmọ̀ṣe nínú ọ̀rọ̀ síso
- iii. Ìmọ̀ṣe nínú ìwé kíkà
- iv. Ìmọ̀ṣe nínú ìwé kíkọ̀.

Oríṣi méjì ni ìlèdè-púpọ̀ pín sí: aṣèdèlò (coordinate bilingual) àti amọ̀pọ̀-èdèélò (compound bilingual). Ìlèdè-púpọ̀ aṣèdèlò ni ẹ̀ni tó n kọ̀ èdè méjì papọ̀ láàyè ọ̀tọ̀tọ̀. Bí àpẹ̀rẹ̀ ọ̀mọ̀ Yorùbá tí àwọn òbí rẹ̀ máa n sọ̀ èdè Yorùbá sí nílẹ̀ àmọ̀ tí ó n kọ̀ èdè Gẹ̀ẹ̀sì nílẹ̀-èkọ̀. Imọ̀ èdè méjéjì ọ̀hún jẹ̀ èyí tí ọ̀mọ̀ bẹ̀ẹ̀ n kọ̀ láàyè tí kò jọ̀rawọn síbẹ̀ wọn kò tako rawọn. Èwẹ̀, amọ̀pọ̀-èdèélò ni ẹ̀ni tó n lo èdè méjì ọ̀tọ̀tọ̀ tí ó kọ̀ láyìkà tàbí ààyè kan nàà. Irú àyìkà bẹ̀ẹ̀ le jẹ̀ ilẹ̀-èkọ̀, ilẹ̀ tàbí àdúgbò tí ọ̀mọ̀ bẹ̀ẹ̀ n gbé.

Ìsàmúlò Èdè Abíníbí Nínú Ètò Èkọ̀- Kànrúpa Fún Ìsọdọtun Ètò Èkọ̀

Àkòrí yí n ẹ̀ ẹ̀ itẹ̀pẹ̀lẹ̀ mọ̀ mímú àwọn èdè abíníbí wa gbogbo wo inú ètò àti ilàna èkọ̀ fún kíkọ̀ àwọn ọ̀mọ̀ ni ilẹ̀ èkọ̀ gbogbo, yála ilẹ̀ èkọ̀ ìjọ̀ba tàbí tí aládaáni. Ìsàmúlò èdè púpọ̀ fún kíkọ̀ ọ̀mọ̀ ni ilẹ̀ èkọ̀ jẹ̀ kí ó yé wa pé, èdè abíníbí ni èkọ̀ àkókọ̀ ọ̀mọ̀. Èyí ni bíbèrẹ̀ èkọ̀ fún ọ̀mọ̀ pẹ̀lú èdè abíníbí rẹ̀, tí yóò wa tẹ̀sìwájú nípa kíkọ̀ èdè méjì tàbí méta mìíràn nínú èdè àwùjọ̀ rẹ̀. pẹ̀lú kíkọ̀ èdè ilẹ̀ òkèèrè, tí ó lè jẹ̀ èdè-ìjọ̀ba fún àjùmọ̀lò. Síṣe àmúlò èdè abíníbí púpọ̀ jẹ̀ ọ̀nà láti sọ̀ ọ̀mọ̀ di elédè-púpọ̀, tí irú ọ̀mọ̀ bẹ̀ẹ̀ yóò jẹ̀ ‘gbédè-gbẹ̀yọ̀’. Ọ̀mọ̀ yóò ni ànfaani láti gbọ̀ àti sọ̀ oríṣi èdè bíi méta mìiran nínú àwọn èdè àwùjọ̀, pẹ̀lú kíkọ̀ èdè ilẹ̀ òkèèrè. Lẹ̀yìn tí ó bá tí mọ̀ èdè abíníbí rẹ̀ dáadáa.

Bí a ba ẹ̀ agbeyẹ̀wò ètò èkọ̀ tuntun tí ìjọ̀ba orílẹ̀ èdè Nàìjíríà ẹ̀ṣẹ̀ ẹ̀ fi ọ̀wọ̀ sí, a o ri pé ohun ọ̀tun tí bẹ̀rẹ̀ nínú ètò èkọ̀ láti ilẹ̀ èkọ̀ alákòṣbèrẹ̀. Ètò èkọ̀ tuntun yí tí sọ̀

di dandan láti fi èdè abínibí kọ ọmọ ni èkọ láti ọlọdún kìn-ín-ni dé ọlọdún kefà. Èyí jẹ itanijí fún àwọn èdè abinibí ní orilẹ̀ èdè Nàìjíríà yóò sì ró wọn ni agbára.

Bákan náà ni àwọn ipènjà oríṣíríṣì ni yóò kojú olùkọ̀ látàrí àti ẹ̀ àmúlò àwọn èdè púpọ̀[nínú ètò èkọ̀.

Gégé bí àlàyé tí Fafunwa (2008) ẹ̀, ó sọ pé, nínú gbogbo èdè ilẹ̀ Afíríkà, èdè Yorùbá nikan ló tàn káàkiri àgbáyé. Èdè Yorùbá kó ipò kefà nínú àwọn èdè tí wọn ní sọ ni gbogbo àgbáyé.

Orilẹ̀-èdè tí a lè tọ̀ka sí lórí ìṣàmúlò èdè abínibí púpọ̀ nínú ètò èkọ̀ wọn ni orilẹ̀ èdè Papua New Guinea jẹ̀ (Malone, S., & Paraide, P, 2011, p.1). Orilẹ̀-èdè yìí ni wọn sì ní sọ èdè tó lé ni ẹ̀gbèrin. Wọn sì ní lo èdè méjilélógún gégé bí èdè-ìjọba. Àkọjopọ̀ àwọn èniyàn orilẹ̀-èdè náà kò sì pọ̀ rára, iwádíí fi hàn pe, ní ọdún 2022 àpapọ̀ àwọn èniyàn orilẹ̀ èdè náà din ní mílìónù mēwáá. Bí àwọn èniyàn yìí ẹ̀ kéré tó yìí, wọn ti wá oríṣíríṣi ọ̀na láti wá ojútùú sí ìṣòro tó dojú kọ̀ wón nípa lílo èdè púpọ̀, pàápàá jù lọ, nínú ètò èkọ̀ wọn.

Diédìẹ̀ ni orilẹ̀-èdè yìí n mú àwọn èdè-abínibí wọn wọ̀ inú ètò èkọ̀, ìpele ile-èkọ̀ jélé-ó-sinmi, ìpele kìn-ín-ní àti ikeji èkọ̀ aláakòbèrẹ̀. Ní báyií, ó dín diẹ̀ ni irínwó èdè abínibí ni wọn ti mú lò ni àwọn ìpele èkọ̀ yìí.

Ní orilẹ̀-èdè Malaysia, Wọn ni èdè bí i ọgọ̀jì, Malay ni èdè àmúlò ìjọba àti à-jùmòlò. Èdè Malay yìí náà ni èdè àmúkẹ̀kọ̀ ní àwọn ilé èkọ̀ wọn, síbẹ̀ wọn ní fi èdè abínibí bíi Mandarin, Tamil àti àwọn mǐràn kọ̀ àwọn ọmọ̀ wọn (kimmo, 2005).

Ní orilẹ̀-èdè China ẹ̀wẹ̀, èdè Mandarin ni èdè-àjùmòlò, ṣùgbón èdè abínibí ni èdè amúkẹ̀kọ̀ láti ilé èkọ̀ aláakòbèrẹ̀ tí tí dé ilé èkọ̀ gíga, nígbà tí wọn yóò máa kọ̀ ọmọ̀ ni èdè Mandarin gégé bí èdè kejì. Bẹ̀ẹ̀ ní ọmọ̀ tún lè kọ̀ àwọn èdè mǐràn gégé bí èdè àkókúntẹ̀ni. Ní gbogbo orilẹ̀-èdè Asia, China lo ẹ̀ àmúlò èdè abinibí tàbí èdè àwùjọ̀ nínú ètò-èkọ̀ wọn jùlọ, abájọ̀ ti orilẹ̀-èdè China ẹ̀ ní fò lókè lálá. (Kosonen, 2005). Ẹ̀ṣiṣe àmúlò èdè púpọ̀ nínú ètò èkọ̀ ló mú, Ìdàgbàsokè ba orilẹ̀ èdè wọn.

Bámgbósé (1982) kíyèsí pé bí ọ̀pọ̀ irú ẹ̀ ní bọ̀bẹ̀ jẹ̀ ni ọ̀pọ̀ èdè náà le ẹ̀ àkóbá fún ètò-èkọ̀ ní àwùjọ̀ elédè-púpọ̀ ni àwọn ilú tí ẹ̀nu ko ti kò lórí èdè tí ó le dúró gégé bí èdè orilẹ̀-èdè lááárín àwọn ọ̀pọ̀ èdè bẹ̀ẹ̀. Kí á tó le mú ìlòsíwájú bá orilẹ̀-èdè àti ètò-èkọ̀ wa, à fi kí á rí i dájú pé à ní tẹ̀lẹ̀ àwọn ilàna tí ọ̀fin orilẹ̀-èdè là bọ̀ àwọn èdè wa lórùn. Tí onígbà wa bá pe ìgbà ẹ̀ lákààgbàà, aráyé yóò bá wa fi kólẹ̀. Ohun tí ó dájú ni pé ojúṣe tí ọ̀fin orilẹ̀-èdè wa fún àwọn èdè wa, a ọ̀ tẹ̀lẹ̀. Èyí sì ní ẹ̀ àkóbá púpọ̀ fún wa. Àkókó yìí gan-an ni Ẹ̀ṣiṣe àmúlò ọ̀fin náà fi ní wúlò jùlọ̀. Nítorí pe ọ̀rọ̀ ìṣọkan orilẹ̀-èdè wa kò ẹ̀ é fowọ̀ yẹ̀pẹ̀ré mú báyií. Ọ̀nà pàtàkì tí a sì fi lè rí èyí ẹ̀ ni Ẹ̀ṣiṣe àmúlò àwọn èdè onírúurú tí ó wà lówùjọ̀ wa nínú ètò-èkọ̀.

Àwọn Ojúṣe Nínú Ìṣàmúlò Èdè Púpọ̀ Fún Ìsòdòtun ètò Èkọ̀

Ìbèrè tó yẹ̀ kí a bèrè ni pé, báwo ni Ẹ̀ṣiṣe àmúlò èdè púpọ̀ nínú ètò èkọ̀ yóò ẹ̀ rorùn fún gbogbo akópa nínú ètò èkọ̀? Láìṣe àniàni, àwùjọ̀ eléde púpọ̀ ni orilẹ̀-èdè Nàìjíríà. Bẹ̀ẹ̀ sì ni pé, ó ṣòro láti sọ̀ pèlú idánilójú pé gbogbo èdè abínibí tó wà lórilẹ̀ èdè

yìi ni wọn lè wọ inú ètò èkọ fún kíkọ, gégé bí àwọn èdè bí i Yorùbá, Hausa, Ìbò, Efik, Urohbo, Fulani àti àwọn diẹ yóókù tó gbajúmọ.

Òpọ akitiyan àti ojúṣe ni yóò wáyé láti lè jẹ kí alá ṣiṣe àmúlò èdè púpọ nínú ètò èkọ orilẹ̀-èdè yìi wá sí imúṣe. Kí í ṣe iṣẹ́ kékeré ni a ó ṣe láti lè ṣe àmúlò èdè púpọ nínú ètò èkọ, tí ọkan kò ní pa èkejì lára. Níwọn igbà tó jẹ pé ọpọ èdè abínibí ló wà lórilẹ̀-èdè Nàìjíríà diẹ nínú àwọn èdè abínibí wònyí ló sì lè fọwọ sọyà pé, àwọn tó gbangbaa sùn l'óyẹ. Lára àwọn èdè tó lè gapá ni èdè Yorùbá, Igbo, Hausa, Fulani, Efik, Tiv, Nupe, Egbira, Igala. Ídí ti àwọn èdè wònyí ṣe lè gapá ni pé, wọn ti wà nínú ètò-èkọ telẹ̀, àwọn akẹkọ́ tì n kọ àwọn èdè wònyí gégé bí èkọ́ tí wọn sì n ṣe ìdánwò (WASSCE) lóri àwọn kan nínú wọn.

Ó ṣeé ṣe kí ọpọ nínú àwọn èdè abínibí ni orilẹ̀-èdè yìi, má ni àkọtọ̀ tàbí iwé atúmọ̀ èdè tó péye. Èyí fi hàn pé, iṣẹ́ kékeré kọ ni àwọn onímọ̀ èdè Yorùbá ṣe láti gbé àkọtọ̀ àti iwé èdè-ìperí (metalanguage) kalẹ̀. Bẹ̀ẹ̀ iṣẹ́ kò tí i dúró lóri ṣiṣe afikún ọ̀rọ̀ inú èdè Yorùbá, láti le figagbága pẹ̀lú èdè yòowù lágbaáyé Òsubá ràbàndẹ̀ lò yẹ ká gbé fún wọn.

Lára àwọn ojúṣe láti lè ṣe àmúlò èdè abínibí púpọ̀ nínú ètò èkọ́ ni kí ijọba pèsè owó ati àwọn ohun èlò fún kíkọ èdè wònyí, paápáà àwọn èdè tí kò ni àkọtọ̀ atí iwé atúmọ̀ èdè to péye. Ijọba gbọ̀dọ̀ ṣètò láti gbé igbimọ̀ kalẹ̀ láti ṣe àwọn iṣẹ́ wònyí gégé bí tàwọn tàtẹ̀yinwá.

Èwẹ̀ ojúṣe ijọba àti àwọn olólá láwùjọ ni láti gba àwọn olùkọ̀ èdè lópọ̀ yanturu àti ṣiṣe idanilẹ̀kọ̀ atigbadegba fún gbogbo olùkọ̀ èdè ni ilé èkọ̀ alakòbèrẹ̀ tí tí dé ilé-èkọ̀ girama. Wọn tún lè pèsè owó fún àwọn onímọ̀ láti ṣe iwádiì lóríṣíríṣí lóri èdè, àṣà àti litírẹ̀ṣọ̀ fún lilò ni àwọn ilé èkọ̀ gbogbo. Ídásílẹ̀ àwọn iyára ikónilédè ṣe kókó, paápáà àwọn èdè tó tí n wọ̀ òkun iparun, tàbí àwọn tí kò gbajúmọ̀. Àyọ̀rísí igbiyànjú lè já sí ṣiṣe ògbùfọ̀ fún àwọn ohun èlò ikẹkọ̀, iwé òfin orilẹ̀-èdè àti àwọn ohun èlò ijọba miiran.

Àwọn ilé-iṣẹ́ nláńlá, olówó àti ijọba le pèsè owó tabí ètò èkọ̀ ọ̀fẹ́ fún àwọn akẹkọ̀ tí wọn bá nifẹ́ láti lọ kọ èkọ̀ èdè ní ilé èkọ̀ Ifásiti. Kí wọn sì tún ṣe àtẹ̀lẹ̀yin fún àwọn ònkòwẹ̀ litírẹ̀ṣọ̀ láti lè ṣe agbèkalẹ̀ iwé itàn-àròsọ, ewi àti eré-onítàn lóri àwọn èdè abínibí gbogbo.

Ó yẹ kí àwọn olùkọ̀ náà gbiyànjú láti kọ àwọn èdè abínibí miiran bí a ba ní àn-faani láti ṣe bẹ̀. Kí olùkọ̀ fi ifẹ́ àti suúrù ṣe àtẹ̀lẹ̀yin fún akẹkọ̀ tó fẹ́ kọ èdè gégé bí èdè keji (L2) tàbí èdè akókúntẹ̀ni.

Àwọn ilé-èkọ̀ aládaáni náà gbọ̀dọ̀ tẹ̀lé ofin ètò-èkọ̀ nípa kíkọ̀ àwọn èdè ni ilé èkọ̀ wọn, kí wọn sì fi ààyé gba akẹkọ̀ láti sọ èdè rẹ̀. Àwọn òbí àti àwùjọ gbọ̀dọ̀ ṣe igbédide àwọn àṣà àti iṣe wa tó tí di àpátí. Àlọ̀ àti itàn síṣọ̀ yóò ṣe anfaani fún àwọn omọ̀ nínú kíkọ̀ èdè púpọ̀. Èdè ni a fi n kọ̀ omọ̀ ni àṣà àti iṣe àwùjọ. Ènà síṣọ̀ náà tí n di ohun igbàgbé lóde òní. Ó ṣe dandan kí àwọn òbí máa sọ èdè abínibí sí àwọn omọ̀ nílẹ̀, èyí yóò ṣe irànlówọ̀ púpọ̀ fún irú omọ̀ bẹ̀, láti mọ̀ èdè jinlẹ̀. Gbogbo àwọn kókó tí a mẹnubá wònyí àti àwọn miiran tí a kò lè sọ̀ ti, di mímúṣe láti lè jẹ́ kí,

ìṣàmúlò èdè púpò nínú ètò èkọ rọrùn, kí àlá láti sọ èkọ di ọtun lè di mímú ẹ. Ìwúlò Ìlèdè-púpò nìwònyí:

1. Ó máa n jẹ kí olùkọ àti akẹkọ gbọ arawọn yé.
2. Ó n jẹ kí ìrẹpọ àti ìṣòkan wà lááárín àwọn onírúurú èyà tó n gbé papọ.
3. Ohun ìṣura àti ifònkànbalẹ ni tí àjòji bá gbọ èdè àwọn onílẹ tí wọn gbà á lálejò.
4. Ó n jẹ kí èniyàn ní ìmọ nípa onírúurú àṣà àti iṣe.
5. Ó jẹ ọnà láti kọ èkọ àti láti fimọ-kún-mọ nípa ìtẹ̀sìwájú tí ó bá àwọn ìran tí ó ni èdè tí a kọ.

Lákòtán, lára ohun tí àwọn agbátẹ̀rù tíọ̀rì fúnka mọ ni ìgbélaruge èdè adúláwọ̀ lónà tí yòò fi ìran adúláwọ̀ hàn gégé bí ìran tó ní ọ̀lájú tí wọ̀n. Ẹ́ṣe àmúlò àwọ̀n onírúurú èdè abínibí tó wà lówùjọ wa nínú ètò-ẹ̀kọ̀ ni ó le yọ wá nínú àjàgà ìmúnìsìn yálà tí àwọ̀n Gẹ̀ẹ̀sì tàbí ti abẹ̀lẹ̀.

Ànfààní Ìṣàmúlò Èdè púpò nínú Ètò Èkọ̀

Bí a bá fi àyè gba èdè púpò nínú ètò èkọ̀ ni orílẹ̀-èdè Naijíríà ó dájú pé ètò èkọ̀ ti di ọtun niyẹn. Ọ̀pọ̀lopọ̀ ànfààní ní àwùjọ yòò ri ìdàgbàsókè yòò bá àwọ̀n èdè abínibí gbogbo.

Akẹkọ̀ yòò ní ìmọ to péye nípa èdè, àṣà à ti iṣe àwùjọ miiran. Bẹ̀ẹ̀ ni ìgboya láti ni àjọṣepọ̀ pẹ̀lú àwùjọ àwọ̀n elédè miiran yòò wà. Kò tán síbẹ̀, akẹkọ̀ ní ànfààní láti gbé tàbí ẹ́ iṣe ni àwùjọ miiran. Ìrírí àti ìmọ̀ rẹ̀ yòò gbòòrò sí.

Èdè á máa kú nígbà tí àwọ̀n tó ni èdè bẹ̀ẹ̀ bá kọ̀ láti máa sọ̀ tàbí kí wọ̀n máa lò ó níbi iṣe ọ̀òjọ̀ wọ̀n. Lára ohun tí àwọ̀n àmúnìsìn sì n fẹ̀ ni èyí. Ìṣàmúlò èdè púpò nínú ètò-ẹ̀kọ̀ yòò mú agbédide àwọ̀n èdè tó ti kú tàbí èyí to ẹ̀ṣe ń lo sí okun ìparun rọrùn.

Mímú ìdàgbàsókè bá ètò okòwò ilú, ibáṣepọ̀ pẹ̀lú orílẹ̀-èdè miiran (Sophie, 2018). Gabriette Hogan Brun tí ó jẹ oníwàdìí nípa èdè ni Fásitì Bristol jẹ́ kí a mò pé orílẹ̀-èdè Switszerland gégé bí àpẹ̀rẹ̀, ìdáméwáá nínú àpapọ̀ owó tí wọ̀n n rí lódún lóri àwọ̀n ohun èlò àti iṣe wá látàrí ìṣàmúlò èdè púpò. Orílẹ̀-èdè náà ni èdè mērin tó jẹ èdè àmúlò àwùjọ wọ̀n. Àwọ̀n èdè náà ni; Jamani, Faransé, Ítálì àti Látìnì.

Bẹ̀ẹ̀ ni ilú Bírítèèni (Britain) n pàdànu Ìdáméta àti ààbò nínú àpapọ̀ owó okòwò wọ̀n lódún látàrí àìṣe àmúlò èdè púpò. Èyí rí bẹ̀ẹ̀ látàrí pé èdè máa n jẹ́ kí àjọṣepọ̀ nípa ọ̀rọ̀-ajẹ̀ fidí múlẹ̀ láárín orílẹ̀-èdè sí araa wọ̀n.

Akẹkọ̀ tó bá gbọ̀ èdè púpò lè di aṣojú ijọba tàbí alárinà láárín àwọ̀n èyà tàbí àwùjọ méjì, irú wọ̀n ni 'amèdè púpò' tàbí 'gbédègbéyò'. Àwọ̀n onímọ̀ tilẹ̀ sọ̀ pé, gbíg-bọ̀ èdè púpò máa n dín àrùn ajemọ̀ ọ̀pọ̀lọ̀ (dementia) kù lówùjọ pàápáá bi a ẹ́ ń dàgbà sí.

Ìrẹ̀pọ̀ yòò wà lówùjọ àwọ̀n elédè púpò bí wọ̀n bá gbọ̀ èdè ara wọ̀n, irẹ̀jẹ̀ yòò sì dín kù.

Gbígbo èdè púpọ máa ń dín ewu tàbí aburú kù fún irú èniyàn bẹ̀ẹ̀, nínú àwùjọ àwọn eléde náà.

Ìpènjà Ìṣàmúlò Èdè Púpọ

Kò sí adára má kù sibi kan, ìdí nìyí tí Ṣótílóyè (1999) fi tọ́ka sí àwọn ewu tí ó wà nínú ìlédè-púpọ. Lónà kìn-ín-ní, àṣáwọ̀ tàbí ìtasí máa ń ṣẹ̀lẹ̀. Èyí máa ń wáyé nígbà tí a bá gbé àwọn ihun inú èdè abínibí fún èdè àkókúntẹ̀ni. Bákan náà, elédè-púpọ le máa lo fọ̀nrán èdè àkókúntẹ̀ni nínú èdè abínibí nígbà tí kò bá le fèdè abínibí ṣafọ̀, èyí tí ó lè padà ṣakóbá fún èdè abínibí. Èwẹ̀, iyípadàsí èdè máa ń wáyé nígbà tí olùgbọ̀ èdè bá rìn-ràn-àjò láti ilú kan sí òmíràn, èyí le mú kí rí ẹnì bẹ̀ẹ̀ gbàgbé òkan nínú èdè tó gbọ̀.

Síwájú sí i, rírí olùkọ̀ tí ó gbọ̀ èdè dáadáa, tí ó sì lè fi èdè náà kọ̀ ọmọ. Àkọtọ̀ tó péye lè ṣòwọ̀n tàbí kí ó má tilẹ̀ sí nínú irú èdè bẹ̀ẹ̀. Àwọn iwé lóri èdè, àṣà, àti lítírẹ̀ṣọ̀ lè jẹ̀ ìṣòro, pàápàá lóri èdè abínibí tí àwọn èniyàn diẹ̀ ń sọ̀ tí kò tí ì di kí kọ̀ ní àwọn ilé-ẹ̀kọ̀ tẹ̀lẹ̀. Àìsì àyè tó lóri àtẹ̀ ìṣẹ̀ láti gba ẹ̀kọ̀ èdè púpọ̀ láàyè, ohun èlò ìkòni àti àìsì iyára ikẹ̀kọ̀ èdè náà le jẹ̀ ipènjà.

Kí kọ̀ akẹ̀kọ̀ ni èdè púpọ̀ lè ṣe àkóbá tàbí ipalára fún ifojúsun, ojòjòla akẹ̀kọ̀ bẹ̀ẹ̀. àmúlùmálá èdè lè wáyé. Ìṣàmúlò èdè púpọ̀ nínú ètò ẹ̀kọ̀ nílò owó tó pọ̀, bẹ̀ẹ̀ ni yóò tun gba àṣìkò tó pọ̀. Bí ijọba àti àwọn elétò kò bá ko owó lé e lóri, yóò mú wàhálá bá ilé ẹ̀kọ̀, àti olùkọ̀.

Ìkádíí

Ìwọ̀nba atótónú tí a ṣe yìí fi hàn pe iran tó ní òlájù òde-òní ní iran Yorùbá, kò sì sí àyípadà tí ó fá ìlòsìwájú ní àwọn àwùjọ àgbáyé tí ó yọ̀ èdè, àṣà àti àwùjọ Yorùbá sílẹ̀. Bí èyí bá rí bẹ̀ẹ̀ á jẹ̀ wí pé èdè Yorùbá náà jẹ̀ òkan gbòdògì nínú àwọn èdè tí ó lajú lág-bayé, nítórí pé kò sí àrà tí a fi àwọn èdè yòókù dá, tí a ò ṣàì lè fi èdè Yorùbá dá. Ó tọ̀ láti lo èdè Yorùbá pèlú èdè míràn níbi ìdánílẹ̀kọ̀ wa, ó sì yẹ̀ kí á káramásìkì ohun tí ó jẹ̀ tí wa láti yọra wa kúrò ní ipò èyìn tí àwọn ará àgbáyé gbogbo fẹ̀ tò wá sí nípasẹ̀ àìbikítà àti àika ohun tó jẹ̀ tí wa kún.

Àkíyèsí

A tí kọ̀kọ̀ ka pépà yìí níbi Àyájọ̀ Èdè Abínibí tí ọ̀dún 2023 tí Egbé Akómọlédè àti Àṣà Yorùbá, Ìpínlẹ̀ Èkọ̀ ṣe ní ọ̀jọ̀ kẹ̀tadínlọ̀gbọ̀n ọ̀ṣù kẹ̀rín ọ̀dún 2023. ORÈBIYI, M.O. ni ó kà á ní gbọ̀ngàn Ilé-Èkọ̀ Ìkẹ̀jà Grammar School, Oṣòdì.

ÌWÉ ÌTỌ́KASÍ

- Adeniyi, H. (1999). Basic features of language and linguistics. Nínú H. Adéníyí àti A. Ayòdélé (Olóòtú), *Language and communication: An introductory text*. (pp 1-18).
- Adéyemí, L. (2006). *Tíórí lítírésù, ní èdè Yorùbá*. Ìjèbú-Òde: Shebiotimo, Publisher.
- Ale, O. ati Ògúnṣọ́lá, L. (1998): *Ogbón ikóni ní èkọ́ Yorùbá*. Indemac Nigeria Publisher Ltd.
- Asia Pacific Programme of Education* (2005) Published for all UNESCO Asia and Pacific Regional Bureau for Education
- Bámgbósé, A (2017). Language, literacy and national development. Pépá tí wón kà níbi àpèrò Egbé, àwọn onímò, èdà-èdè tí ó wáyé ní University Ilorin.
- Bámgbósé, A (2017). *Beyond linguistics and multilingualism in Nigeria*. DB Martoy Books: Ìbàdàn.
- Bello, R. (1999). Social aspects of language: Socio-linguistics. Nínú H. Adéníyí àti A. Ayòdélé (Olóòtú) *Language and Communication: An introductory text*. (pp122-144).
- Dutcher, N. (2003). *Promise and perils of mother tongue education*. Center for Applied Linguistics, Washington, DC. USA.
- Elam, J. D. (2019). Postcolonial theory. Doi:10.1093/OBO/9780190221911-0069.
- Fafunwa, A. B. (2008). A system gone awry. *Tell* magazine. Ìkejà: Tell Communications Ltd (No. 44, p. 13).
- Johnson, M. A. (1991). *The role of language in the learning*. faculty of University of Lagos process and national development. Nelson Publishers.
- Kosonen, K. (2005) *Education in Local language: Policy and Practice in Southeast Asia*.
- Malone, S., & Paraide, P. (2011). Mother tongue-based education in Papua New Guinea. *International Review of Education*, 57 (5-6). Doi:10.1007/s11159-011-9256-2.
- Ògúndèjì, P. A. (2009). Èdè Yorùbá gégé bí oḱò tí a fi ní tu ìwà omojúábí gúnlè, sébùúté ayò lówùjò. *Omojúábí: Its concept and education in Yorùbáland*. (pp 69–88).
- Oyetade, S. O. (2014). Inagural lecture. Ìbàdàn: University of Ibadan.
- Owolabi, K. (2007) *Ó tó gégé omo Odùduwà: Ogun Ìṣàmúlò Èdè Yorùbá ní ibikibi ni ipòkípò àti ni àyèkayè dí jìjò wàyí*.
- Sophie, H. (2018) *Languages are good for us*. Bloombury Publishing.
- Ṣótílòyè, B. (1999). Sociolinguistics. *Ìlorin Texts in Linguistics, Language and Literature*. Ilorin: Shebiotimo (pp 187-204).
- Patrick, O.A. & Damilare, G. R. (year) *Tongue in education in Nigeria*. Department of Educational Foundations University of Lagos.